

БЕНДЖАМИН БАРКЪР

/ 1823 /

През първите десетилетия на XIX в. твърде много се усилява дейността на различни протестантски мисионерски общества в Османската империя. Може би най-активното сред православните християни на империята е т. нар. Библейско общество, чийто ръководен център се намира в Лондон и което обхваща дейността на английски и американски мисионери. Влиянието на Библейското общество нараства особено много, след като през януари 1821 г. в Цариград пристига Х. Д. Лийвз, назначен за постоянен представител на обществото в Леванта. Лийвз се заема особено активно с проекта за преводи на Библията на местните езици, както и тяхното разпространение. Още с пристигането си Лийвз назначава за агент за Европейска Турция Бенджамин Баркър.

По това време Бенджамин Баркър служи като вицеконсул на Великобритания в Алепо, на който пост е назначен през 1820 г. Роден в Смирна в англо-левантинско семейство, Бенджамин Баркър израства като полиглот — владее прекрасно арабски, турски, гръцки и други местни езици, както и родния си английски, който обаче говори с акцент. По същото време, когато е вицеконсул в Алепо, брат му е генерален консул на Левантинската компания в същия град. Веднага след назначението му като агент на Библейското общество Баркър е преместен в Смирна, където остава до 1853 г. След това Баркър се прехвърля в Цариград, където умира на 16 септември 1859 г.

Първото пътуване на Баркър в Европейска Турция е през април и май 1823 г., когато заминава със задачата да проучи възможностите за бъдещата дейност на Библейското общество в този регион. Това е изобщо първото посещение на протестантски мисионер в земи, населени с българи. През 1826 г. Баркър предприема двумесечно пътуване от Смирна до Солун и оттам до Одрин. За трети път Баркър посещава Балканите през 1832 г., когато се движи от Солун към Белград. При всичките си пътувания Баркър води методични бележки, които се съхраняват в архива на Библейското общество в Лондон.

Едно от големите постижения и голяма заслуга на Баркър за българското национално църковно и просветно движение е неговата дейност по издаването на първия български превод на Библията. Тази страна от неговата дейност е подробно осветена от неговия изследовател Джеймз Кларк (вж. напр. неговата статия (James Clark. Benjamin Barker and the Bulgarians. — Изследвания в чест на професор доктор Христо Гандев. С., 1983, 211—224).

Тук публикуваме в превод бележките на Баркър от първото му пътуване през 1823 г., издадени от Ричард Клог (R. Clog g. Benjamin Barkers' Journal

ДНЕВНИКЪТ НА БЕНДЖАМИН БАРКЪР
ЗА ПЪТУВАНЕТО МУ
ДО АДРИАНОПОЛ, ДЕМОТИКА, РОДОСТО И Т. Н.

Тръгнах от Константинопол на 19 април 1823 г. с един татарин от Алепо, с когото можех да говоря арабски и който беше *surigee*¹ или водач, и със слугата си и се отправих към Адрианопол, Демотика², Родосто³ и пр., и пр. Приятното време, красивият пейзаж наоколо, който непрекъснато се мени (толкова разнообразни са гледките, които предлага разположението на този град), и мисълта, че ако пътуването ми успее, то ще донесе спокойствие на угнетените души на множеството потиснати християни, всичко това ме правеше изключително радостен. Един час след като напуснах Пера, ме спряха по пътя митнически служители, за да проверят нещата ми. Те извършиха това много строго за голямо мое неудоволствие, защото ми загубиха много време. Всичко това можеше да се избегне, ако бях взел тезкере от константинополската митница, но нямах представа за това.

След четири часа езда, включително загубеното време, стигнахме Кючук чекмедже, малко село [разположено] близо до морето. Тук трябваше да покажа фермана си, а татаринът и слугата ми паспортите си, формалност, която не отминава никого. По време на тази процедура заговорих един арменец, който си приказваше с един свой съотечественик, затворник. Той ми каза, че затворникът бил бедняк, който бил дошъл в това село да търси работа като общ работник, но тъй като нямал тезкере от Константинопол, го хванали и хвърлили в затвора. Тези строги мерки са въведени от гръцкото въстание насам⁴. Селото се състои от около 50 гръцки къщи; освен тях има 2 арменски семейства, а жителите са много бедни и не знаят нито да четат, нито да пишат. Повечето са общи работници. Един мост минава над тесен залив, чрез който морето се приближава до селото, като образува малко езеро. Три часа след като напуснахме това място, пристигнахме в Бююк чекмедже, голямо село, чието християнско население наброява около 150 гръцки къщи и няколко арменски освен многобройните турци. И тук хората са от низшите класи и малцина могат да четат. Има много красив каменен мост, който минава (както в Кючук чекмедже) над тесен залив. Този залив вкарва морето в сушата, като образува езеро и в това село. От другата страна на моста е разположено малко селце на име *Playa*⁵, насе-

лено изцяло с гърци. До това село се доближават и пускат котва лодки и дори кораби.

Тръгнахме от Бююк чекмедже за Ваоудуз⁶, където възнамерявахме да пренощуваме. Пътят ни покрай брега мина през едно много малко и изключително бедно селце с около 40—50 гръцки къщи. Нарича се Соомбагас⁷ и в него не живеят никакви турци. Скоро след като напуснахме това място, стигнахме Ваоудуз. През този ден бяхме пътували 10 часа. Чувствувах се страшно изморен, което винаги се случва, когато тръгвам с пощенски коне. В това село имаше хубав йогурт или кисело мляко, чудесна разхладителна храна при топло време, която ми послужи за вечеря. Навсякъде в Турция [човек] може да намери варен ориз и йогурт и ако пътникът се задоволява с такава храна, той не само ще понесе горещините по-добре от онези, които се хранят с месо и приятен алкохол или вино, но ще запази и здравето си, тъй като ще е по-малко подложен на възпалителните трески, които така често нападат тези, които пътуват из горещите страни. Ваоудуз е разположен на брега и до преди 14 години, когато почти изцяло е бил опожарен, е бил значително село, което е имало наред с много турски къщи и 500 до 600 гръцки. Оттогава са възстановени около 200 гръцки къщи и толкова или повече турски. Гърците тук са по-представителни; имат 2 църкви, построени след пожара, като преди това са имали четири. Освен това имат едно училище за старогръцки и три — за съвременен гръцки [език]. Мястото в хана беше по-добро, отколкото очаквах и прекарах прилична нощ.

Неделя на 20 април тръгнах от Ваоудуз в 5 [часа] сутринта и след два часа влязохме в Силиврия, град, разположен на морския бряг. Основните му обитатели са турци и гърци, а освен тях има няколко арменци и евреи. Гръцките семейства са около 200. Имат архиепископ, 3 църкви, 1 училище за старогръцки и 2 за съвременен гръцки. Силиврия има малко пристанище, в което пускат котва лодки и кораби и красив мост с 32 арки. Останахме тук около половин час и след това се отправихме за Киникли⁸, което достигнахме след 4 1/2 часа. Малко настрани от пътя от Силиврия за Киникли се намира село на име Чанта⁹, населено изцяло с гърци. Според сюрюджията в тази посока има много други села, населени само с гърци. Киникли има мензил или пощенска станция и 2 жалки гръцки колиби. Оттук продължихме 3 1/2 часа до Чорлу, градче с около 1000 турски, 500 гръцки, 60 до 70 арменски и 29 еврейски къщи. Гърците са под юрисдикцията на митрополита на Хераклея¹⁰, а епископът им се нарича Pirologié. Имат 2 училища и църква. Имали са и друга църква, но изгоряла преди 8 години. Запознах се с един представителен грък на име Анастасиос, който изглеждаше достолепно. Той е един от Beylekcheeses (или откупвачи на овце) на великите господари. Попита ме дали Иларионовото издание на Светото писание е завършено¹¹. Библията тук е свършено непозната освен за някои, които са купили в

Константинопол изданието на Обществото. Често може да се види някое копие в селската черква или пък притежание на едно-две лица. Най-добрият начин селата да се снабдят с библии и евангелия е да се разпратят до епископите или свещениците на главните градове по каналния ред или с препоръчителни писма от константинополския патриарх. Разбира се, Иларионовото издание на Светото писание няма да се нуждае от такива формалности. Езиците, които гърците говорят в тези области, са турски, гръцки и български, и двата последни им служат за четене и писане.

Днес минахме покрай големи площи красива, [но] необработена земя, която според татарина принадлежи на вицекраля на Египет¹². Мястото ни в хана през тази нощ беше много мръсно и в никакъв случай не може да се сравни с това от неделя вечерта. *Понеделник, 21 април.* Тръгнахме от Чорлу тази сутрин в 2 ч. и след 5 часа минахме Каръщъран. Селото отстои на пет минути езда от главния път и е малко селище, в което живеят турски и малко гръцки селяни. 3 часа след като напуснахме това място, стигнахме Бургас¹³, градче, населено с турци, гърци и малко арменци и евреи. Гърците имат около 300 къщи, църква и училище за старогръцки и освен това три по-малки училища за съвременен [гръцки]. Бургас е прочут с направата на красиви наргилета, които украсяват дюкяните на тютюнджиите в Константинопол. Те се изпращат оттук в столицата, а глината, от която се правят, се копае на неколкостотин ярда от града.

Тръгнахме оттук за Баба Ески и стигнахме там след 3 часа. Този малък град е населен главно с турци, а броят на гърците е между 600 и 700 души, но [всички] са от нисшите класи и много невежи. Няма църква, а се молят в малки параклисчета по къщите си. Неотдавна Великият господар беше пратил тук на заточение един от слоновете, изпратен му от персийския крал¹⁴. По този повод бил издаден ферман, в който се казвало, че Великият господар праща слона на заточение, тъй като той бил зла поличба и на бедното животно се приписвали нещастията, които сполетели Константинопол, докато то живеело там. По пътя срещнахме 3 или 4 групи от по неколкостотин български селяни, като всяка група носеше малко бяло или червено знаме и беше придружавана от четирима или петима турци. Тези селяни всяка година отиват в Константинопол, за да пасат конете на Великия господар. [Срещу това] те се освобождават от всякакви данъци и имат правото да искат бакшиши или малки подаръци в пари от високопоставените турци, [които срещат] по пътя или в Константинопол, и които рядко им биват отказвани.

Вторник, 22 април. Тръгнахме от Баба Ески и стигнахме Soulali¹⁵ след 3 1/2 часа. Това е едно жалко турско село с 50—60 гръцки колиби и без никаква църква; жителите са бедни и неграмотни. След като постояхме тук четвърт час, продължихме към Хафса и пристигнахме след 2 часа. Това село, макар и по-голямо от предишното, е бедно и населението му е турско с изключение

на около 300 гърци, които нямат църква. След като си починахме половин час в Хафса, продължихме за Адрианопол, където стигнахме след 3 часа. Светото писание се среща изключително рядко в градовете и селата по пътя от Константинопол до Адрианопол. Има само части у свещениците, било печатани, било ръкописни. Всеки, комуто споменах благотворителните намерения на Библейското общество да снабди тази част на света с библии и евангелия на езиците, познати на [тукашното] население, изглеждаше много доволен и съжаляваше само, че не разполага вече с тези свещени книги. Гърците говорят турски, гръцки и български и последните два езика се използват за писане и четене. Малкото арменци, които се срещат по този път, говорят турски, който четат и пишат с арменски букви, а евреите говорят испански. Високопоставената класа на последната нация знае също и иврит, но бедните се ползват от испанския език, който четат и пишат с еврейски букви. Ето защо Светото писание, което ще се приеме в градовете и селата, през които минах, [трябва да бъде на]: съвременен гръцки, турски с арменски букви, български, малко арменски, испански с еврейски букви и малко на иврит¹⁶.

Гърците по главния път към Адрианопол са като цяло бедни, невежи и неграмотни. Ударът, който са получили от турците, е оставил видима следа по челата им; те са потиснати и смирени, а живеейки нащрек, са станали подозрителни. Сега с вълнение очакват резултата от военните части, които са готови да отплават от Константинопол срещу островите и Морея, и възлагат всичките си бъдещи надежди на неуспеха на тази експедиция. Като видяха, че така настоятелно се интересувам от състоянието на християните, те веднага помислиха, че съм дошъл с политическа мисия и явно бяха разочаровани, когато ги уверих в противното. Трябваше много да внимавам да не вкарам тези бедни хора в беля, защото всяко подозрение от страна на турците, които в тези краища са изключително невежи, относно разговорите ми с гърците, можеше да се окаже вредно за тях. Турците, които винаги са готови да потискат християните, с удоволствие биха се възползували от случая да изтръгнат пари или да ги малтретират по някакъв друг начин.

АДРИАНОПОЛ ИЛИ ЕДРЕНЕ

Градът е красиво разположен близо до мястото, където се сливат Марица, Тунджа и Арда, чиито води образуват заедно една широка река, но достатъчно дълбока единствено за лодки, които го свързват с морето при Енос¹⁷, град, разположен на устието на Марица. По тази река с лодки може да се стигне и до Филипополи, но отвъд този град реката вече не е плавателна. Адрианопол е разположен на малка височина, което му придава великолепен изглед. На пътника, който се приближава откъм изток и комуто се представя чудесен изглед от красивата джамия Султан Селим

и многото дървета сред къщите, се струва, че влиза в много хубав град, но той бива страшно разочарован, когато види мръсните улици и старите дървени къщи с пръстени дувари, които образуват вътрешността на града. Бях посрещнат много любезно от г-н и г-жа Duveluz в приятната им селска къща в село Сагакаш¹⁸, на половин час път езда от Адрианопол, където те живеят през по-голямата част от годината.

Г-н Duveluz бил назначен за консул на Левантинската компания преди четири години и през това време той не само отстоявал интересите на своята нация с голямо достойнство, но бил и изключително полезен в няколко случая, при които единствено неговата твърдост и уважението, което си спечелил сред местните власти, са довели до успешен изход. Той е много достоен човек, надарен с всички качества, които отличават добрия християнин и опитния светски човек.

Деня, след като пристигнах, г-н Duveluz беше любезен да ме представи на гръцкия архиепископ, който ме прие много мило. Бях обаче много разочарован, когато разбрах, че на този човек липсват необходимите познания на този пост. Той ме шокира, като каза, че нямало смисъл народът да чете Светото писание, защото щял да го забрави веднага след това. Безусловно той съди за другите по себе си. Очевидно не без основание гърците тук така остро чувствуват загубата на покойния архиепископ Рототео¹⁹, един изключително образован свещеник, който сподели съдбата на патриарха при избухването на гръцката революция²⁰.

Рототео имал щастието да бъде образован в Европа и владеел латински, италиански и френски. Той бил в Константинопол по време на размириците, но да беше останал и в този град, пак щеше да загуби живота си. На 17 април 1821 г. били отсечени главите на двадесет и двама от най-видните гърци на Адрианопол, както и на двама свещеници, а на 18-и бившият патриарх Кирил, който бил тук на заточение от 1818 г., бил извикан да се яви пред бостанджи башията²¹ по някаква работа. Този служител го приел любезно и както обикновено му предложил лула и кафе. Когато патриархът тръгнал да се сбогува, бостанджи башията му казал, че ще му даде придружител, така че да не пострада по пътя. Когато стигнал в къщи, той бил хванат от мнимия придружител и обесен на един от прозорците. Макар че сегашният архиепископ не се противопоставя на разпространението на Светото писание, което почти не се намира в диоцеза му, от разговора пролича, че му е безразлично дали паството му ще чете Светото писание, или не. Плачевното невежество на този свещеник обаче в никакъв случай няма да попречи на дейността на Библейското общество.

Г-н Duveluz ме представи на един интелигентен грък на име Василаки, племенник на покойния экс-патриарх Кирил. Запознах се и с доктор Etienne Karà Theodore²², един господин, който е роден тук и е учил в Европа. Г-н Етиен има преимуществата на либерал-

ното образование и познава отлично страната, а освен това, както и Василаки, е горещ привърженик на Библейското общество. Ето защо, надявам се, преди да напусна Адрианопол, с помощта на тези господа да осигуря начина, по който отсега нататък да снабдявам бедните гърци по тези места с божиято слово.

ГРЪЦКОТО НАСЕЛЕНИЕ

Гръцките къщи били преброени преди 12 години, когато се установило, че в града имало 5 000 къщи. Оттогава според разпространеното мнение те са се увеличили на 6000 и ако приемем, че на всяка къща се падат по 7 души, което за тези краища е дори малко, гръцкото население ще наброява 42 000 души, число, което е по-скоро под, отколкото над общоприетата цифра. Гърците имат архиепископ на име Никифор. 10 църкви, 1 училище за старогръцки с около 50 ученика и 3 за съвременен гръцки език с почти 200 ученика, както и няколко с частно обучение. Гърците използват за четене и писане както съвременния гръцки, така и българския език, но в селата по пътя за Филипопол знаят по-добре български. Светото писание тук се среща изключително рядко и е напълно непознато сред по-нисшите класи на християните. Преди около 3 години от Енос в Адрианопол били изпратени няколко копия от Стария и Новия завет, отпечатани от Библейското общество, които веднага били изкупени. Оттогава не са се появявали нови, макар че ми казаха, че преди известно време няколко копия от тази книга са били донесени в Енос от Смирна. Без съмнение те са били продадени там преди въстанието на гърците. Гърците, които живеят тук, са изключително влиятелни, дотолкова, че властите внимават много да не ги разсърдят, защото знаят, че [тогава] ще бъдат свалени. Позициите [на гърците] в Константинопол са толкова силни, че малко преди тяхната гибел те поискали от Портата да изпрати на заточение пашата на Адрианопол и това било изпълнено. Когато пристигнал ферманът с присъдата, гърците нахлули в двореца на пашата и започнали да го обиждат, някои искали от него коне, други наметки, трети си искали обратно парите, които той бил взел от тях по време на управлението си, и настоявали той да възмезди всичко. И турците се възползвали от това обстоятелство и излезли с подобни искания.

Това, което наистина ме порази тук, беше свободата, с която християните и евреите влизат в одринската джамия, без да срещат никаква съпротива. Това е толкова различно от обичая в други турски места, където, ако християнин или еврейн влезе в джамия, той или става турчин, или губи главата си. Тук може дори да се качват по минаретата, а това, което е най-забележително, на гърците е разрешено да се молят в красивата джамия на Султан Селим по време на Възнесение Господне. Преданието твър-

ди, че на мястото на сегашната джамия по-рано е имало църква „Възнесение Господне“. Г-н Василяки ми каза, че е много странна гледката на гърците с техните малки запалени свещички, които се молят в единия край на джамията, и турците с обичайните им поклони. След като свършат молитвите си, гърците пълнят малки шишенца с вода от фонтана, който се намира в центъра на джамията, като казват, че в деня на Възнесение Господне водата е светена. От въстанието насам гърците не смеят да се възползват от този древен обичай и по всичко личи, че тази странна привилегия окончателно ще отпадне.

Г-н Duveluz беше любезен да ме придружи до арменския епископ, комуто представих препоръчителното писмо, дадено ми от арменския патриарх. Това беше един изключително приветлив човек, готов да стори всичко по силите си за разпространението на Светото писание сред паството си. Подарих му копия от различните издания на евангелието и псалтира на арменски и той много ги хареса. След това му съобщих, че след няколко дни ще получа малък сандък с такива книги за арменците в Адрианопол. Той каза, че сред нисшите слоеве на тази нация предпочитат писанието на турски, но с арменски букви. Беше възхитен от идеята, че някои англичани са обединили своите усилия и средства, за да се справят с тежката и скъпо струваща задача да осъществят превода на Светото писание на толкова много езици и след това да го разпространяват в страните, където се говорят тези езици.

Арменците в Адрианопол наброяват около 500 семейства. Имат епископ, 1 църква, 1 училище със 100 ученици и няколко по-малки. След унищожаването на богатите гърци арменците са се превърнали в най-големите парични магнати и между тях има няколко богати банкери. Адрианопол обаче не може да се похвали с големи богатства и, колкото и да е странно, най-бедните му жители са евреите. Тази нация, която е натрупала богатства навсякъде по цялото земно кълбо, не е успяла да го стори в Адрианопол, защото жителите на този град са толкова хитри, колкото тях. Преди два месеца един еврейин се хвърлил в река Марица и се удавил. Самоубил се от отчаяние, защото бил разорен от местен християнин-католик. Евреите наброяват 10 до 12 000 души и имат 12 синагоги и едно училище за около 500 ученика. Те говорят испански, но за четене и писане използват както иврит, така и испански с равинската писменост.

Пашата на Адрианопол изоставил поста си по заповед на Портата и се отправил срещу гърците в Морея, като до завръщането си оставил един мюселм на свое място. Г-н Duveluz смяташе, че трябва да посетя мюселима и да му покажа фермана си, така че на тръгване за Демотика и Родосто да получа от него *Buyurdi*²³. Действително отидох при управителя, придружен от консула, и в съответствие с обичая ни поканиха в стаята на кехаята или първия лейтенант, където пушихме лула и пихме кафе, след което ни поканиха при негово височество. Представиха ни на мюсе-

лима, който седеше в една великолепно зала за аудиенции, и той любезно ни покани да седнем близо до него. Скоро след това бяха поръчани лули и кафе и след като свърши тази церемония, представих фермана си. Появи се Divan Effendisi²⁴, който го прочете на висок глас, а през това време на слугите бе наредено да напуснат помещението. Случи се така, че този мюселим е служил при Хуршид паша в Алепо по времето, когато и аз съм бил там и когато населението на Алепо се беше надигнало срещу управителя и бе убило много от неговите хора. Аз го познах, но тъй като бях облечен според турския обичай, той не успя да ме познае.

Той извика в залата един имам от Алепо, който ме беше виждал по-късно в такива одеяния в Алепо и веднага ме позна. Разговорът след това продължи на арабски и те и двамата оплакваха разрушаването на Алепо, който единодушно се смяташе за най-добре построеният град в турските владения. Мюселимът никак не жалеше съдбата на жителите на Алепо. Без съмнение той бе зле настроен към тях от времето на въстанието, когато едва успял да спаси живота си. Каза, че ще ми даде буюрултня, когато реша да напусна Адрианопол, и бе във всяко отношение изключително любезен. Макар и дървен, дворецът на пашата има великолепен вид и е най-хубавата сграда в Адрианопол, като се изключи джамията Султан Селим, прекрасен паметник на турската архитектура. [Джамията] има четири красиви минарета и казват, че има 999 прозореца. Дворът не съответствува по красота или големина на останалата постройка. В двора имаше една по-малка джамия, в която има 12 или 13 гранитни и порфирови колони, от които 3 или 4 има и в джамията Султан Селим.

Адрианопол може да се похвали с най-хубавия базар в цялата Османска империя. Това е постройка с 300 арки и превъзхожда всички подобни, които съм виждал в Константинопол или Алепо. Турското население на това място наброява около 50 000 души. Адрианопол е много добре разположен с оглед [в него да се разположи] склад за Светото писание. Мястото е от пряк интерес за Библейското общество поради непосредствения му контакт с Филипополи, София, Никопол, Търново, Силистра и др., както и с по-малките градове и села на Румелия. Бързо ще може да се разпродаде един добър запас от библии и евангелия на гръцки, български и на езиците на другите области на Европейска Турция, както и на арменски, турски с арменски букви, еврейски и испански с еврейски букви, в една страна, където Светото писание се среща толкова рядко. Адрианопол има също преимуществото да се намира в близост с двата прочути панаира на Uzunziova²⁵ и Selomnos²⁶, където всяка година се стичат хора от всички провинции на Европейска Турция, за да купуват стоки.

Самото Узунджово е малко селище, но става значително по време на панаира, който се провежда тук около 7 септември и

продължава 8 до 10 дни. Разположено е в Адрианополския пашалък и е на 16 часа път от този град.

Селимнос е град в Силистренския пашалък и на 24 часа път от Адрианопол. Освен турските къщи има 1000 гръцки и български [къщи] и 3 гръцки църкви. Панаирът му, който е вторият по големина след Узунджовския, започва на гръцката Петдесетница и продължава 12 дни. Освен тези два панаира има и други, но незначителни.

На север в Адрианополския пашалък има следните по-интересни села:

Кавакли ²⁷	с около 1000 къщи	и 1 църква
Карнес ²⁸	„ 500 „	1 „
Мегало Монастири ²⁹	300 „	1 „
Микрос Монастири ³⁰	150 „	1 „

В съседство с Карнес има няколко малки селца, най-забележителните от които са:

Сенапли ³¹	с около 200 къщи	и 1 църква
Чикуркьой ³²	„ 100 „	1 „
Дуганогли ³³	„ 100 „	1 „

Жителите на тези села, както и тези на Кавакли и пр., се наричат кариоти. Те се смятат за истинските потомци на древните гърци и много внимават да не се смесват с гърците от другите села, чиято кръв е смесена с тази на българите. Те са разумни хора, политици, много любознателни и проникателни, обличат се различно от съседите си и се държат по-свободно. Говорят най-добрия съвременен гръцки и го произнасят според тях по античния изговор. Когато се изчислява броят на жителите на тези села, за всяка къща трябва да се пресмятат по 10—12 души, тъй като кариотите живеят заедно по няколко семейства. Когато се оженят, децата остават [да живеят] с родителите си.

На североизток от Адрианопол са разположени следните гръцки села:

Мегало Буялик ³⁴	с около 600 къщи	и 1 църква.
Микро Буялик ³⁵	„ 200 „	1 „

В Адрианополския пашалък се намират също

Кърк-клиса	с около 800 гръцки къщи	без църква.
Скопо ³⁶	„ 400 „	с църква.

Макар и значителен град, Кърк-клиса, или Четиридесет църкви, няма нито една църква и гърците не могат да се сдобият с разрешение да си построят, тъй като никога не е имало църква в това място.

Каракач, където християните са си построили вили, се на-

мира на половин час път от Адрианопол. Това е малко гръцко село с 50 до 60 селски семейства, които живеят тук целогодишно и имат малка църквичка и училище. Многого градини, пръснати сред къщите, правят селото много красиво и пролетно време е чудесно да се живее тук, но казват, че през лятото горещината била непоносима.

Г-н Duveluz ми събщи, че в Ортакьой, на 6 часа езда от Адрианопол, живеел епископ от гръцкото вероизповедание, чийто диоцез обхващал няколко села, населени изцяло с гърци и българи. Реших да го посетя и г-н и г-жа Duveluz ме придружиха.

Ортакьой е доста голямо гръцко село, разположено в подножието на планина, наричана в древността Родопа и която разделя Източна и Западна Тракия. Селото има 250 къщи, а в епископията има още 10 села, които са изцяло гръцки. Епископът е един дребничък весел старец, достатъчно умен, за да запази себе си и гърците от диоцеза си от преследванията на турците във времена, когато парите не са достатъчни за тази цел. Епископът не посрещна с ентузиазъм въпроса за Библейското общество. Той или се страхуваше да не даде повод на турците да се опитват да изнудват пари от него заради разпространението на книги, макар че характерът на тези книги не само не възбужда бунтовнически идеи, но, напротив, ги унищожават, или пък подобно на своя началник в Адрианопол малко се интересуваше дали хората му четат, или не Светото писание. Протосингелът или вторият [човек] в църковната йерархия, напротив, изяви готовност да съдействува на дейността на обществото. Той с удоволствие и възхищение изслуша разказа за делата на сътрудниците на обществото и ме помоли да не забравя да му изпратя Писанието, преведено от Иларион, веднага щом се публикува. Той [също така] настояваше цената да е възможно най-ниска, за да могат бедняците, които съставляват най-голямата част от населението на тази епископия, да си го купят.

Близко до селото лагеруваха няколко турски и български цигани, които, по всичко личи, живееха заедно. Д-р Етиен Кара Теодор, с когото се бях запознал при пристигането си тук, ми предложи услугите си да разпространи книгите в Адрианопол и околностите и да ги разпрати в София, Филипополи и пр. Той също така щял да влезе в преписка с преподобния Х. Д. Лийвз и да му доставя всякаква информация, необходима за тези места. Този господин принадлежи към гръцкото вероизповедание и е много образован, като освен гръцки владее латински, италиански, френски, немски и турски. Той вече беше запознат с целите на Библейското общество, тъй като се познаваше с г-н Алън³⁷. Г-н Теодор е така убеден в добрата кауза на обществото, че, както ми каза, ще се заеме с безкрайна радост да разпространява неговите възгледи в тези места за доброто на неговите съотечественици, чиито интереси са му така присърце.

Г-н консултът Duveluz препоръча този господин като човек с

изрядна честност и съм уверен, че той ще допринесе много за тези области. През няколко дни, които прекарах в Адрианопол, продадох 70 копия от Писанието на арменски, които ми бяха пратени от Константинопол. Ако имах гръцки или турски с арменски букви, щях да мога да продам и тях, но складът в Константинопол не разполагаше с тези издания, а и аз нямах никакви при себе си.

След като имах щастието да срещна личност като г-н Етиен Кара Теодор в този град, който да се занимае с делата на Обществото, аз се простих с милото семейство на г-н Duveluz, където към мен се отнасяха така приятелски и гостоприемно. Винаги ще си спомням с удоволствие за пребиваването си в Адрианопол, което ми даде възможността да се запозная с толкова добър човек като г-н Duveluz.

На 9-и май тръгнах за Демотика и стигнах там с пощенските коне след 3 часа, [макар че] разстоянието се смята за 6 часа. Веднага отидох при епископа Themotigho Kalinikas, комуто носех препоръчително писмо. Епископът бе разумен и добродушен човек и досега не бях срещал някой по-доволен от разказа ми за дейността на Библейското общество. Той ме заведе в друго помещение, където бяха събрани най-видните гърци на това място, и в една изискана и проникновена реч им предаде това, което му бях разказал за Библейското общество. Той завърши с думите: „Братя мои, на англичаните, вече известни със своята филантропия и щедрост, се падна честта да замислят и осъществят най-благородното начинание, това да ощастливят всички народи, като им дадат божествените деяния на съответните им езици. Да, братя мои, англичаните са платили на Иларион 60 кесии [злато] за превода на Светото писание на съвременен гръцки и това е предназначено за нас. Те са прегърнали „eagaliasané“ Светото писание и искат от своите братя християни да сторят същото.“

След това епископът взе Вехтия и Новия завет, издаден от Обществото, и прочете две глави от Посланието към коринтяните. Попитах епископа откъде се е сдобил с тази книга. Той каза, че чул, че англичаните са отпечатали и разпространили това съчинение и пратил [човек] в Адрианопол да му достави един [екземпляр]. Негов приятел току-що му бил изпратил това копие с уговорката да му го върне колкото е възможно по-скоро и той ми показа, че внимателно е прочел почти половината. Отворих книгата и бях изумен, като видях, че е купена в Алепо през 1820 г. и оттам е стигнала до Адрианопол. За щастие имах със себе си копие от този труд и го подарих на епископа, който беше много благодарен. Той даде книгата на своя приятел на един човек, който трябваше да се връща в Адрианопол.

Демотика е разположена близо до една река и е на 10 минути езда от река Марица. Градът се издига около кръгъл хълм, на чийто връх се виждат останките от стара крепост. Хълмът е покрит с катакомби, които се използват за жилища от бедните хо-

ра. Показаха ми един затвор близо до дома на епископа, на стената на който имаше надпис, че 20 френски офицери били затворени тук през 1799 г.³⁸. Бяха нарисувани и добре запазени и изобразенията на Марс и Свободата. Близо до затвора има подземно помещение или кладенец, входът към което е толкова малък, че през него минава само един човек. Това място също се използва за затвор при особено тежки престъпления.

Демотика има 700 гръцки къщи и 2 църкви, а цялата епископния наброява 4000 къщи. Тук с учудване забелязах градски часовник по турски обичай. Той е поставен върху четвъртита кула и отброява часовете много отчетливо. Това е първият [часовник], който виждах в Турция. Напуснах Демотика, след като бях гостувал на епископа 4 дни и го оставих със съжаление, тъй като общуването с него ми достави голямо удоволствие. След като яздихме 2 часа, стигнахме известния мост Uzunkergo³⁹, който има, както ми казаха, 300 арки. Този мост минава над една малка река на име Iguéné⁴⁰, която прекосихме, без да слизаме от конете. Зиме реката така прелива, че покрива равнината, на която е построен мостът. На края на този мост се намира малкият град Узункьопрю.

Узункьопрю е малко и мръсно селище с около 30 до 40 гръцки семейства, които имат 1 църква и само един свещеник. На него дадох последната гръцка библия, която носех със себе си. Той неимоверно се зарадва и ме накара да напиша името си върху нея, като каза, че ще я държи в малката си църква. Този град е в Адрианополския пашалък, но гърците са подчинени на епископа на Родосто.

Прекият път оттук до Родосто или Текир Даа минава през един град на име Chiorköy⁴¹ с около 200 гръцки къщи и 1 църква и [един друг град] Ghaniorauli⁴² с 40 гръцки къщи и 1 църква. По погрешка водачът се отклони от пътя и минахме през Malgara⁴³, град с около 150 арменски къщи и 1 параклис и 100 гръцки къщи и 1 църква, както и през Eipnegik⁴⁴ с не повече от 20 гръцки и арменски къщи. Този ден, 10 май, яздихме 11 часа, като изминахме 20-часов път с пощенските коне, т. е. държавните коне, и пристигнахме изтощени в Родосто. Отражението на слънцето от лесчливата почва, по която пътувахме, правеше горещината нетърпима.

Родосто, или Текир Даа, е разположен на морския бряг и се изкачва по хълма като амфитеатър. Той има общо 5 до 6000 къщи, от които 1200 са арменски. Гръцките къщи са само 100, макар че има 700 до 800 семейства. Гръцкият квартал е бил опожарен преди 9 години и само 100 къщи са издигнати наново. Останалите семейства живеят при арменците. По време на този пожар гърците са загубили 4 църкви и сега имат една църква и един параклис. Евреите са 50 до 60 семейства и нямат синагога, тъй като е изгоряла. Когато християнските църкви или еврейските синагоги пострадат от пожар или от времето, трябва да се ку-

ли разрешение от Великия господар за техния ремонт. Това разрешение е така чудовищно скъпо, че постройките рядко се поправят.

За мое голямо разочарование арменският и гръцкият епископ отсъстваха от Родосто. Посетих гръцкия архимандрит и го посветих в мисията си. Той много искаше да притежава Библията на старогръцки или съвременен гръцки, но аз нямах никакви екземпляри и му обещах да му пратя от Константинопол веднага щом намеря в склада. (Когато напуснах Константинопол, всички гръцки библии бяха разпродадени освен 2—3, които взех със себе си и раздадох, преди да достигна Родосто.) Бях много доволен от този свещеник—това е един разумен възрастен човек. Г-н Gne[?] Keösseck, руски и френски консул, ме прие гостоприемно къщи и предложи да води делата на Обществото в този град и околностите. По-рано бил на английска служба като агент и драгоман; именно като драгоман бил служил при англичаните в Египет. Родосто също има градски часовник. Тъй като вече доста бях продължил престоя си и бързах да се върна в Константинопол, наех лодка и заминах за Ерекли на 13 май. Архиепископът на този малък крайморски град се намираше в Константинопол. Под негова юрисдикция се намират 4 епископства, а именно:

Каликратия⁴⁵, Чорлу, Мериофито⁴⁶ и Галиполи.

Ерекли има отлично пристанище, но климатът е нездрав и понастоящем е в изключително тежко положение поради липса на вода. Има 60 до 70 гръцки къщи и 2 църкви, а жителите са много бедни. Оттук отидох до Силиврия на 14 май. Описание [на Силиврия] съм дал в началото на моя дневник.

Тъй като вятърът бе насрещен, оставих лодката и наех коне. Пристигнах в Пера същия ден, [като изминах] разстояние от 12 часа. Наложително е липсата на Светото писание в Европейска Турция да бъде взета под сериозно внимание от Библейското общество и да бъдат предприети съответните стъпки да се снабди с божнето слово тази интересна страна, гъсто населена с християни, нещо, което при сегашното състояние на нещата ще бъде истинска благословия за тях. Докато бях в Адрианопол, ми казаха, че една почтена вдовица, чийто съпруг бил обезглавен в началото на гръцката революция, споделила: „Намирам истинско утешение в сегашните си нещастия, когато се зачета в евангелията.“ Колко много други биха намерили подобно утешение, ако имаха на разположение този свещен том! Не е необходимо да говоря повече; щедростта на Библейското общество скоро ще им достави това щастие.

¹ Сюрюджи — кочияш, каруцар.
² Дн. гр. Дидимотикон, Гърция.
³ Дн. гр. Текирдаа, Гърция.
⁴ Т. е. от 1821 г.

- ⁵ Дн. с. Тепеджик, Турция.
- ⁶ Дн. гр. Бъгадос, Турция.
- ⁷ Дн. Кумбургаз, Турция.
- ⁸ Дн. Кишиккьопрюсю, Турция.
- ⁹ Дн. с. Цантакьой, Турция.
- ¹⁰ Дн. гр. Ерегли, Турция.
- ¹¹ Става дума за архимандрита на Синай Иларцион, по-късно търновски митрополит (1821—1827, 1830—1838), комуто е поръчано да изготви съвременен гръцки превод на Библията. Редактираният текст на превода е публикуван през 1827 г., а нередктираният — през 1828 г.
- ¹² Мохамед Али (1769—1849) — паша на Египет след 1805 г. След 1811 г. унищожава мамелюците и става едноличен управител. Заедно със сина си Ибрахим паша участва в кампанията срещу Гърция. През 1833 г. вдига бунт срещу султана, тъй като му е отказано управлението на Сирия. Конфликтът е уталожен с намесата на европейските сили, като управлението в Египет е превърнато в наследствено.
- ¹³ Дн. Люлебургаз.
- ¹⁴ Персийски шах по това време е Фатх Али шах (1797—1834) от династията на Каджарите.
- ¹⁵ Дн. Кулели, Турция.
- ¹⁶ Библейското общество публикува Библията на гръцки през 1810, 1814, 1817, 1819, 1822, 1824 г.; на турски с арменски букви — през 1819 и 1831 г.; на български — през 1823 и 1828 г.; на арменски — през 1825 г.; на испански с еврейски букви — през 1829 г. и на иврит — през 1822 и 1831 г.
- ¹⁷ Дн. гр. Енез, Турция.
- ¹⁸ Дн. Карагач, Турция.
- ¹⁹ Става дума за Доротеос Проиос, получил образование във Франция.
- ²⁰ Константинополският патриарх Грегориос V е обесен пред Патриаршията на Великден 1821 г.
- ²¹ Висш османски военен чин, началник на султанската гвардия, често пъти натоварван с екзекуцията на висшестоящите.
- ²² Става дума за Стефанос Каратеодорис (1789—1867) — лекар и учен. Получил образование в Италия, където изучава философия, математика, филология и медицина, той се дипломира като лекар през 1819 г. До 1821 г. ръководи гръцкото училище в Одрин, а от 1826 г. е личен лекар на Махмуд II. Той е директор и преподавател в Медицинското училище в Цариград. Автор на многобройни трудове.
- ²³ Буюрулту — заповед.
- ²⁴ Официалният секретар на везира или на провинциален управител.
- ²⁵ Дн. с. Узунджово.
- ²⁶ Гр. Сливен.
- ²⁷ Дн. Тополовград.
- ²⁸ Дн. с. Крумово.
- ²⁹ Голям Манастир — с. в Ямболски окръг.
- ³⁰ Малък Манастир — с. в Ямболски окръг.
- ³¹ С. Синапово.
- ³² С. Чукарово.
- ³³ С. Дуганово.
- ³⁴ С. Орешник.
- ³⁵ С. Мрамор.
- ³⁶ Гр. Юскюп, Турция.
- ³⁷ Уилям Алън — квакер, филантроп и пропагандатор на Ланкастерската система на обучение.
- ³⁸ Портата се намира в състояние на война с Франция от 1798 г., след египетската експедиция на Наполеон.
- ³⁹ Гр. Узункьопрю, Турция.

- 40 Р. Ергене нехри, Турция.
41 Дн. Чьопкьой, Турция.
42 Неуточнено, може би Хайраболу, Турция.
43 Дн. Малкара, Турция.
44 Дн. Инеджик, Турция.
45 Дн. Мимарсинан, Турция.
46 Дн. Мюрефте, Турция.

Превод и бележки Мария Тодорова